

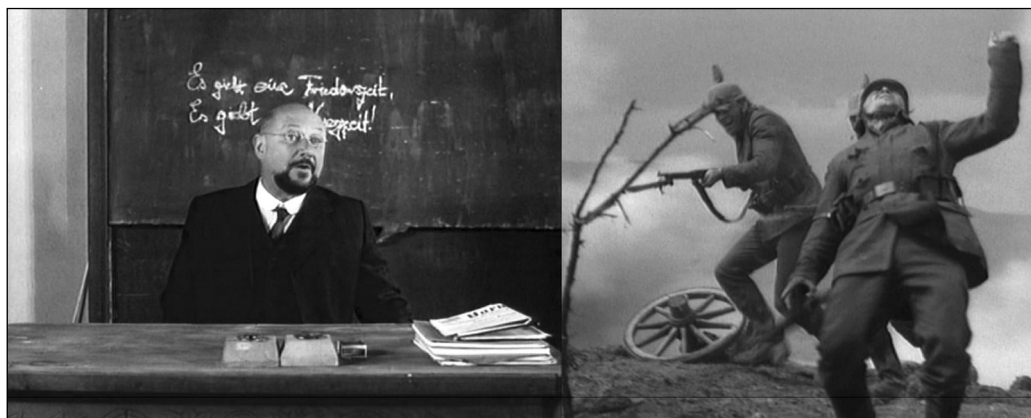
MEDIALIZOVANÝ KONFLIKT

(1. světová válka v didaktické a metodické inspiraci dějepisu ZŠ)

KAMIL ŠTĚPÁNEK

The First World War was not waged only on the military and economic front, but also on the propagandistic one.

Key words: World War I, propaganda, film, education

Na západní frontě klid (USA, VB 1979): Pro práci s filmovou verzí proslulého Remarquova románu v dějepisné hodině zcela postačí první dvě sekvence: „Jste ocelová mládež a vykovají z vás hrdiny z oceli. Je mou povinností a velkou ctí, připravit vás, abyste přispěli k vítězství v této velké válce... Osud vlasti spočívá na vašich bedrech a na osudu naší vlasti spočívá osud celého světa.“ Proslulá agítka třídního profesora na jejímž základě se studenti jako jeden muž přihlásí na frontu. Čeká je přežívání v nelidských podmínkách a vraždění nevinných lidí.

Média na historické frontě války a propagandy

Příčiny první světové války jsou dostatečně objasněny a jejich výklad na základní škole zcela jistě nepatří mezi problémové. S příchodem edukační reformy se však před pedagogy objevily nové úkoly a cíle. Pokusme se tedy pohlédnout na tuto látku alternativně – optikou mediální výchovy a kompetencí – v podobě uplatnění hraných filmů. Filmaři v nich totiž tu a tam ukryli kromě válečného násilí mediální – a jak jinak – dobové propagandistické mechanismy. Právě tento prvek vytváří z „obyčejného filmařského pohledu“ na historické téma materiál k naplňování vybraných cílů nové podoby edukace.

První světová válka nebyla vedena jen na frontě vojenské a ekonomické, ale i propagandistické. Správně vedená propaganda posílila vlastní vojáky a podryla morálku nepřátelských i jejich chuť bojovat. V této době sice neexistovala, televize, internet a kyberprostor, nicméně soudobá média v podobě plakátů, fotografií i jen dobře koncipovaných propagandistických projevů dokázaly vzbudit mezi občany přesvědčení, že vinu za vypuknutí války nese nepřítel a přimět je ke spolupráci. Učebnicovou ukázkou tohoto mechanismu je pasáž Zweigova románu ve které fiktivní profesor Kantorek podpoří kolektivní egoismus národa, a vyloží studentům pro-

bíhající válku jako boj za ochranu a propagaci německého typu civilizace. Není tajemstvím, že byl úspěšný. Třída jako jeden muž narukovala na frontu.

Lze jen znovu a znovu potvrzovat, že v moderní medializované společnosti jsou představy o minulosti formovány právě filmovými médii. A to v převážné míře. Zejména se to týká zábavné podoby přijímání inscenované minulosti – tzv. historických filmů. Od velkofilmů na antická témata přes rytířské filmy o středověku třeba po western. Avšak pozornosti filmařů se těší i témata soudobých dějin jako je první a druhá světová válka.

Pokud máme posuzovat hodnotu těchto filmů z hlediska ztvárnění historické reality, vždy skončíme u věcné správnosti. Kritérium sice nevyhnutelné, avšak také neuspokojivé, protože se vlastně vztahuje jen na dva aspekty: zprostředkovaná fakta představující nejzákladnější oporu a věrnost vizuální vybavenosti, tedy kostýmy s dekoracemi. Film ale ukazuje víc. Jde o konkrétní realizaci scén, otázky psychologického profilu osobností, jejich jednání a vzájemných vztahů. Při malé pramenné základně (antika) je však třeba hodně fantazírovat, při bohatém dokumentačním zázemí je možné naopak uplatnit jen malou část. Takže filmy, které se cíleně pokouší líčit historii, i když nemají žádné očividné chyby, představují vždy konstrukty.

Gallipoli (Austrálie 1981): Měl to být krátký, rytířský souboj muže proti muži. A potom...sláva. Osoby, jejich motivace, místo a čas jsou jiné – vyznění protiválečného snímku více než srovnatelné. Oba (Gallipoli a Na západní frontě klid) začínají euforií a končí nesmyslným krveproléváním. Nahoře: veterán baví znužené mladíky vzpomínkami na válečná dobrodružství. Dole: Konečně v akci! Na bodák proti kulometu!

Práce s hraným filmem na téma 1. světová válka nabízí v tomto případě nejen možnost zjištění, co vypovídá dobové ztvárnění o zkušenostech člověka s válečným násilím, ale i mechanismy (mediální) propagandy. Nemusíme se přitom bránit elementárnímu srovnání filmů mezi sebou, případně srovnání nejen obrazových zkušeností (film, plakát), ale i textu (román, memoáry), krátce by měly být zmíněny rovněž motivy vedoucí k natočení filmu (potřeba společnosti vyrovnat se s válečným traumatem apod.) popřípadě k realizaci filmové adaptace. Žáci si tak uvědomí skutečnost, že filmové médium zobrazuje válku nejméně ve dvojí podobě. Kromě

války na lavici obžalovaných existují i filmy stavící do popředí hrdinskou oběť, statečnost vojáků a jejich povinnost k boji za vlast (Zborov).

Asociace, které tzv. protiválečný nebo válečný film vyvolává, nejsou u všech žáků stejné: Mohou být závislé na rodinných zkušenostech přenášených z generace na generaci, ovlivněny aktuální situací, postavením společenské vrstvy nebo na změnách společenského klimatu. Promítání filmu nebo vybrané scény může dětskou mysl zaplnit válečnými hrůzami. Pokud se tedy ve vzdělávací činnosti nechceme zřítí uplatnění válečných filmů, je třeba tento problém reflektovat. Reakce žáků pečlivě sledujeme a pokud neodpovídají našim očekáváním je na místě je s dětmi formou řízené diskuze analyzovat a vyhodnotit.

Filmy o Velké válce

Po pravdě řečeno, filmů o „Velké válce“ není zase tolik a orientace ve filmových titulech je snadno zvládnutelná. Přesto však, ty v obecném povědomí zapsané, vytvářejí široký rejstřík přístupů a podávají zejména svědectví o kulturní politice 20. století, o ideologii, manipulaci s fakty a lidmi před promítacím plátnem nebo obrazovkou ale také trochu o umění, klišé a kýči.

Po jakých titulech tedy sáhnout? Všimněme si těch, které snad ve vícero ohledech představují jistou klasiku: Gallipoli, Na západní frontě klid, Dobrý voják Švejk, Zborov a potom takových, které si získaly mladého diváka vizuální atraktivitou bojových střetů. Stíhači, na start!, Rytíři nebes, Rudý baron.

Gallipoli. Během událostí na východní frontě (na kterou se chystal i náš Josef Švejk) vedoucích Rusko na pokraj zhroutení, se v černomořských průlivech odehrávala akce, jejímž prvotním cílem bylo přispět východnímu členu Dohody otevřením úžin a možností zásobovat ho válečným materiálem – britský pokus dobýt Dardanely. Nápad z ledna 1915, kdy Rusové požádali své západní spojence, aby provedli akci na odvrácení pozornosti Turecka, které proti němu tou dobou postupovalo na Kavkaze. Do dardanelské úžiny vjela flotila britských a francouzských válečných lodí a ostřelovala turecké pevnosti, které bránily zdejší strategické body. Akce nebyla úspěšná a měly ji proto rozhodnout pozemní síly složené též z převážně nezkušených australských a novozélandských vojáků. Příběh armádního sboru zničeného v roce 1915 na skalnatém poloostrově u Bosporu, jehož obsazením si spojenci slibovali rychlé vyrazení Turecka z války a ovládnutí Středomoří, patří k nejpůsobivějším protiválečným snímkům, vůbec. Osudy australských mladíků, jejichž naivní představy o válečné slávě a úniku z venkovské nudy jsou krutým způsobem uvedeny na pravou míru, mají nadčasový význam.

Na západní frontě klid. Film Na západní frontě klid¹ podporuje tradici „realistického“ protiválečného filmu, a patří k dodnes nepřekonané klasice. Není od věci připomenout, že natočeno závažné téma zlákal filmaře ke zpracování vícekrát. Poprvé v režii Lewise Milestone.² Poté ještě dvakrát, přičemž v tomto textu je uplatněno nejnovější ztvárnění Delberta Manna z roku 1979, snadno dostupné na tzv. levných DVD.³ Proti jistotě odstrašujícího působení znázorněných válečných hrůz jsou v něm však formulovány i jiné argumenty, které je třeba brát vážně. Je to dramaturgický a estetický zážitkový a napětový efekt protiválečného filmu. První adaptace vznikla pouhé dva roky po premiéře literární předlohy v atmosféře skomírající Výmar-

¹ MANN, D. (režie): *Na západní frontě klid* (TV film), USA / Velká Británie, 1979.

² MILESTON, L. (režie): *Na západní frontě klid*. USA 1930.

³ DVD Na západní frontě klid režiséra Delberta Manna vyšlo v roce 2009 jako součást Edice Ráj DVD (www.rajdvd.cz). Podobně je tomu i s ostatními zde uvedenými snímky. Pokud neexistuje v prodejní síti disk DVD, lze použít internetově dostupný trailer k filmu.

ské republiky. Není proto bez zajímavosti připomenout žákům dobové militantní reakce NSDAP, které se protiválečné nálady do programu ale vůbec nehodily.⁴

V následující trojici snímků *Rytíři nebes*, *Stíhači na start!* a *Rudý Baron* nalezneme mnoho společného, zejména oblíbená klišé, nicméně také další zajímavé odlišnosti a podněty pro dějepisnou výuku. Letecká technika nesehrála v první světové válce významnější roli a ve srovnání s miliony mrtvých v pozicičních zákopových bitvách byli **Rytíři nebes**⁵ jen jedním z pokusů, jak vyzrát na nepřítel a romantickým reliktem dřívějších válek. Přesto může být právě pro „dospívající“ muže tím správným motivačním impulzem k zvládnutí vyučované látky.

Protiválečné poselství přináší i syrové drama *Stíhači na start!*⁶ Ze tří uvážených titulů časově nejstarší a nejméně stavěné na vnější efekt. Z jednoduchého námětu, obrazu několika dní v životě válečného letce, se podařilo vytěžit takřka „dobovou“ atmosféru. Nikdo z pilotů neví, zda nevzlétá proti nepříteli naposled. Akční scény zaujmou spolehlivě i dnešního počítačovými hrami rozmazleného školáka.

Rudý Baron překvapí především tím, že jej natočili sami Němci a občas se kolem protagonisty příběhu míhají čeští herci.⁷ Lehce vylepšené osudy německého válečného pilota Manfreda von Richthofena, který v sebestředném snímku vystupuje spíše jako válečný kritik zřejmě mladistvého diváka k nevhodné reakci nevyprovokují. Nicméně jeho představy o „sportovním duchu“ leteckých soubojů zavání mímě narušenou etikou. Kromě atraktivních vzdušných potyček se žádná zvláštní oslava německého militarismu nekoná a snímek uplatňuje všechna klišé běžná pro tento typ filmů. Vedle potenciálu vzbuzení základního zájmu o látku první světové války však obsahuje výjimečně užitečný motiv: Rozkrývá mechanismus válečné propagandy prostřednictvím dobových médií (viz. foto z filmu) a představuje proto vhodný materiál pro Mediální výchovu v dějepisné hodině.

Rudý baron (SRN 2008): *Jistě by se tu lépe vyjímal scénou efektního leteckého souboje, popřípadě jiného vizuálního klišé vlastního válečným filmům. Jmenovaný snímek je však pro Mediální výchovu v dějepisu přitažlivý ze zcela odlišného důvodu. Čítankovým způsobem totiž demonstruje mechanismy válečné propagandy a propagandy vůbec. Na snímku můžeme zhodnotit výsledek procesu. Protagonista příběhu stíhací pilot Manfred von Richthofen již jako mediální produkt, hvězda ve stylu pop-star, nestačí udělovat autogramy náhodně procházejícím francouzským válečným zajatcům!*

⁴ Srov. blíže MÍŠKOVÁ, A.: *Maturanti v zákopech světové války*. In: *Pop History*. Praha 2003, s. 25–31.

⁵ BILL, T. (režie): *Rytíři nebes*, USA / Francie, 2006.

⁶ GOLD, J. (režie): *Stíhači, na start!* Velká Británie, 1976.

⁷ MÜLLERSCHÖN, N. (režie): *Rudý baron*. SRN, VB, ČR 2008. <http://film.moviezone.cz/rudy-baron/trailer/>; <http://film.moviezone.cz/rytiri-nebes/trailer/>. Nalezeno 7.11. 2009. <http://www.fandango.com/gallipolimovietrailer/42856>; <http://video.tvguide.com/Gallipoli/Gallipoli/644419?autoplay=true>. WEIR, Peter (režie): *Gallipoli*.

Zborov. Málokterá událost novodobých českých dějin se stala námětem tolika odborných i populárně naučných prací jako střetnutí u haličského Zborova.⁸ Její hraná filmová podoba je naopak reprezentována jediným titulem.⁹ Na měřítku dnešních, na děj orientovaných, thrillerů snad již poněkud zdoluhavým stejnojmenným snímkem. Celonárodní drama o rozchodu s Vídní je personifikováno na osudech několika hrdinů v průběhu let 1914–1917. Tvůrci na postojích dvou bratrů pod vlivem jejich dlouhodobého působení v Moskvě a Vídni symbolicky reprezentují příslušné postoje rozpolceného českého národa. Třetí postava zástupně reprezentuje postoje věrnosti k rakouskému mocnářství. V prvních letech války postupují v souladu se svými názory, zatímco děj filmu nezapomíná krátkými prostřihy připomenout utváření československého dobrovolnického vojska i hrůzy vrcholící zákopové války se zničujícím rytmem útoků a protiútoků. Sběhnutí na stranu nepřítele, zajetí, soud a trest za vlastizradu syna jednoho z protagonistů se stane pojítkem a tmelem jednotícího se postoje dosud názorově rozpolcených Čechů. Děj mezitím spěje k velkolepému finále. Čtyřminutová rekonstrukce zborovské bitvy je obecně pokládána za historicky věrohodnou pasáž a řadí se v podstatě na úroveň vojensko-historického dokumentu. Zároveň přitom nezapomíná na oslavu jedince bojujícího v zájmu kolektivu.¹⁰ Film končí dnem bitvy a potvrzuje dvojnásob platnost obecně uznávané teze o filmu jako obrazu doby svého vzniku. Pro potřeby vyučovacího předmětu jej lze takto i využít. Je totiž dítětem předmnichovského Československa, nicméně dokončovací práce se protáhly až do změněných politických i společenských poměrů počátku roku 1939. Jeho vlastní i dobové mediální vyznění tedy bylo zcela jiné. Na místo podněcení bojovnosti ohroženého národa byla předržena pouze kolektivní paměť a oslava ideálů, které vedly ke vzniku samostatného státu. Potenciál mezi-předmětového uplatnění (titulky, články v dobovém tisku) v obou zmíněných tématech výuky dějin 20. století je zřejmý.

Stíhači, na start! (VB 1976): *Hrůzné tajemství I. světové války „vyzrazeno“ divákovi, a stalo se tak na obědě vysokých důstojníků. Velitel letky generálovi: „Je tu ještě jedna věc pane. Že potřebujeme padáky. Padáky?! Padáky. Neměl někdo nějakou námitku? Ano pane, že oslabí pilotovi nervy. Ano, v těžké situaci oslabí pilotovi nervy. Dobře řečeno. Takže tak to je...“ Hraný film může s úspěchem pomoci žákovi samostatně odhalit nejen vizuálně (stereotypním rytmem útoků a protiútoků na bodák, ale i filmovým dialogem o zákazu používání padáků) jeden z klíčových rysů I. světové války. Míru úcty generálních štábů k životu vojáků: Jen válečný spotřební materiál. Nic víc!*

⁸ Srov. např. GALANDAUER, J.: *Bitva u Zborova*. Praha 2002.

⁹ HOLMAN, J.A. (režie) – SLAVÍČEK, J.(režie): *Zborov, Československo 1938*. Srov. např. *Český hraný film II. (1930–1945)*. Praha 1998, s. 410–412.

¹⁰ LACHMAN, T.: *Legionářská tematika v hraném filmu první republiky aneb Od Československého Ježíška ke Zborovu*. In: *Film a dějiny*, Praha 2005, s. 209–218; KOŘALKOVÁ, K.: *Film Zborov ve společenském a politickém kontextu přelomu roku 1938 a 1939*. Praha 1991, s. 39–58.

Dobry vojak Švejk.¹¹ Z televizních repríz poměrně známá (i když nikoli první¹²) adaptace slavného Haškova románu na filmovém plátně nás musí nejprve nasměrovat k otázce, zdali je Haškův Švejk vůbec vnímán jako historický, válečný nebo humoristický román? Opření o autoritu historiků¹³ konstatujeme autenticitu většiny reálií, se kterými kniha pracuje a co je důležité, včetně psychologie jednajících postav i dobové nálady českého obyvatelstva. Švejk – román je především dokladem doby svého vzniku. Nikoli tedy první světové války, ale především počátků dvacátých let a vnímání nedávno ukončeného konfliktu. Jeho filmová adaptace z padesátých let 20. století logicky odráží dobové a společenské poměry. Z prostoduchého nebo rafinovaného či anarchistického anebo nejlépe nepostižitelného hrdiny se stal bodrý lidový mluvčí, který především vnímá problémy jako kolektivní záležitost. I zde tedy lze tematicky navázat nejméně dvakrát na látku 9. ročníku ZŠ v dějepise a hledat mezipředmětové vazby s českým jazykem.

Didakticko-metodické inspirace:

Před učitelem obvykle stojí výukové cíle (úkol) faktografického charakteru: aby si žáci zapamatovali, že první světová válka trvala od roku 1914 do roku 1918, uměli zdůvodnit příčiny, identifikovali spouštěč konfliktu i charakter této zákopové války, dokud nové zbraně a politická rozhodnutí – tanky a letadla nebo změny v koalicích (vstup USA do války a ruské revoluce) – nepřiklonily misku vah na jednu ze stran. Mírová jednání ve Versailles a jeho dalekosáhlé důsledky pro další dějinný vývoj Evropy a světa ve 20. století.

Navrhaná média umožní uplatnit nejen domácí běžně preferovaný pohled na válku očima Švejka či zásluhami a hrdinstvím legionářů v boji za samostatný stát (Zborov), ale také v zahraničí hojně využívaný přístup¹⁴, který přiblíží vývoj války od počáteční naivní válečné euforie mobilizovaných vojáků obou mocenských bloků až po kruté vystřízlivění i rezignaci (Gallipoli, Na západní frontě klid, Stíhači na start). V neposlední řadě filmy poslouží jako cenná výpověď o době svého vzniku. Uplatnění filmového média však umožní více než kterékoli jiné i zosobnění s všedním dnem vojáka zákopové války. Předmětem žákovského zkoumání se mohou stát filmové sekvence (resp. internetové trailery) výše anotované vybrané domácí i zahraniční produkce v časovém rozmezí posledních šedesáti let: Na západní frontě klid, Galipoli, Dobry vojak Švejk, Zborov, Rytíři nebes Rudý baron a Stíhači na start.

Úkoly pro žáky:

Téma: 1. světová válka v hraném filmu

- Jak je 1. světová válka ve filmech zobrazována? Představují uvedené snímky odpor proti válce, její glorifikaci, obžalobu, parodii (jiné přístupy)?
- Existuje všem zemím společný přístup ke zobrazování válečných událostí? Pokud ne, jsi schopen rozlišit a popsat místní specifika jednotlivých filmů? Českého, německého, anglického?

¹¹ STEKLÝ, K. (režie): *Dobry vojak Švejk*. Československo, 1956. O rok později vznikl pod režijní i scénářistickou taktovkou Karla Steklého druhý díl filmové adaptace Haškova románu pod titulem *Poslušně hlásím*.

¹² LAMAC, K. (režie): *Dobry vojak Švejk*. Československo, 1926.

¹³ Srov. blíže RAK, J.: *Potíže se Švejkem*. In: BARTLOVÁ, M. (ed.): *Pop History*. Praha 2003, s. 9–23; HODÍK, M.: *Encyklopedie pro milovníky Švejka I, II*, Praha 1998/1999; ŠEDIVÝ, I.: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001 apod.

¹⁴ Např. učebnice pro devátý ročník základní školy *Geschichte plus 9* (Berlin 2005) využívá na stranách 27, 32 a dále textové prameny ve formě dopisových úryvků. Němečtí vojáci píšou z fronty na samém počátku bojů a poté s časovým odstupem pod tlakem rozvíjející se zákopové války.

Téma: Filmová parodie (Dobrý voják Švejk).

- Srovnej svůj dojem ze shlédnuté filmové ukázky s celkovou charakteristikou dobové nálad vyličenou historikem specialistou na dané období. Dolož konkrétními příklady shody eventuelně rozdílu mezi vyzněním textu a filmu. Použij materiály připravené učitelem: Většina historiků se shoduje na konstatování nepřipravenosti české společnosti na válku. Počáteční reakce na konflikt proto působí značně nevyrovnaným dojmem. Nechuť k válce ostře kontrastovala s klidným a poslušným průběhem mobilizace. Představovala však ostrý protiklad k nacionálnímu nadšení, které se zmocnilo Němců. Česká disciplína ovšem v žádném případě neznamenala přijetí vojenské srážky mocností za svou. V této souvislosti je možné uvést ze Švejka odjezd 91. regimentu na frontu, kdy z německých vagónů zaznívá vlastenecký zpěv, zatímco Češi hrají karty. O očividném rozdílu v náladách obou národů se lze dočíst v řadě svědeckých pamětníků (taktéž T. G. M.), dobové korespondenci i policejních hlášeníh.¹⁵

Téma: Protiválečný film Gallipoli resp. Na západní frontě klid. Oba tituly umožňují časově úsporné postupy. Jejich protiválečné vyznění lze postihnout vhodným sestřihem sestaveným z pouhých dvou sekvencí:

Příklad Gallipoli 1) nudící se mladíci závistivě naslouchají válečným veteránům

2) titíž v opakovaných útocích na bodák proti kulometné palbě.

- Pokus se stručně (ústně, písemně) vyjádřit toto poselství.
Film i román vypráví fiktivní a vymyšlený příběh. K dispozici nejsou žádná historická fakta zato však reálné historické prostředí. Ani román, ani film nepředstavují historický příběh v podobě vědeckého bádání nebo dokumentaci autentických pramenů nýbrž příběh. Film i román jsou však zároveň zkušenostní retrospektivní postoje. V obou se především vyjadřují vzory zpracování válečných zážitků.
- Co se autor jako důležité snaží ve filmu znázornit – zachytit? Jak to dělá? S jakou intencí a výpovědí?
- Jsou autorovy postoje osamocené nebo existují srovnatelná zpracování válečných zážitků? Existují i zcela jiné formy(Švejk) a v čem se odlišují?

Odlišnou perspektivu představuje hraný film jako pramen vázaný k době svého vzniku. Vezměme si již zmiňovaný román a film Na západní frontě klid. Popis jeho pramenného statusu jako úloha nemusí být zdaleka tak jednoduchý a vhodnost podobného úkolování tedy vyžaduje zodpovědné zvážení. Jedná se o americké zpracování Remarquova románu. V tomto ohledu americký pohled na válku a takto jej také lze interpretovat. Optikou literární předlohy je to však také německé vyrovnání se s válečnými událostmi. Ve stejném časovém a zorném poli učitele a žáka by tedy měla být kritická práce s pramenem postavena na kontextu vnějšího a vnitřního pohledu na válku.

Téma: Akční válečný film Rytíři nebes, Rudý baron.

- Poznamenejte biografické životopisné údaje hlavního hrdiny ve filmovém úryvku. Hlavní postava je fiktivní či reálná? Porovnejte s encyklopedií nebo internetem. Co je na ní vymyšlené a co odpovídá skutečnosti?

Faktografie:

- Které historické události jsou ve filmu přímo nebo nepřímo evokovány?
- Zaznamenejte všechny události, které film zmiňuje!
- Doložte důkazy, že film obsahuje konkrétní část 1. světové války!

¹⁵ Srov. RAK, Jiří: *Potíže se Švejkiem*. In: BARTLOVÁ, M.(ed.): *Pop History*. Praha 2003, s. 9–23; ŠEDIVÝ, I.: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001 apod.

Příčino-vztahové prvky:

Pokouší se film o vysvětlení příčiny, (pozadí) konkrétního historického jevu (zde 1. světové války)?

Klíčová otázka:

- Proč jsou právě toto téma, historický děj a forma filmově aktualizovány?

Práce s filmem nabízí vedle receptivně-analytických přístupů nejrůznější hravé a tvůrčí možnosti, které se hodí zejména pro žáky 2. stupně ZŠ. Scénická kvalita filmového média a způsob jeho výroby jsou samostatně využitelné pro výukové situace. Konkrétními činnostmi se žáci mohou seznámit s formálními filmovými prostředky. Hraní rolí herců, režie, kameramana nebo producenta povedou u žáků ke střídání perspektivy. Vymaní se z role diváka a podívají se na film jinak. Jak se herec vcití do své role? Proč se kameraman rozhodl pro tento výřez? Jak režisér vytváří scénu? Jak mohu vyjádřit pomocí plakátu estetické kvality a obsah filmu?

Neexistuje žádná všeobecně platná metoda pro práci s filmem nebo jeho částmi ve výuce. Její použití závisí mnohem více na konkrétním filmu, schopnosti a zkušenosti žáků. Na základě právě těchto okolností by měl učitel dějepisu rozhodnout, která z níže uvedených metod je nejvhodnější. Významná část je komunikativně orientovaná, což v konečném důsledku rozvíjí (v dějepise zprostředkovanou) výchovnou složku komunikativní, či aktuálněji kompetenci komunikativní, a to jak v ústní, tak i písemné podobě. Podobně podporuje kompetenci sociální a personální. Stejně užitečné je v tomto smyslu činnostní vyučování, které zase podporuje rozvoj kompetence k řešení problémů:

Žák komentuje filmové scény při vypnutém zvuku nebo zrychleném chodu obrazu.

Jinou variantu představuje popis, pocitů a postojů hrdinů ve filmové scéně během dialogu (žák se inspirovuje výrazy v obličejí, grimasami, postoji, gesty apod.). Lze plnit při vypnutém zvuku.

Významná část filmů s historickou tematikou je adaptací literárního díla (Na západní frontě klid, Dobrý voják Švejk...). Zfilmování je zpravidla kratší než textová předloha,¹⁶ tento rozpor mezi filmem a textem však může být využit tvořivě a mezipředmětově (český jazyk – dějepis). Žák plní úkoly typu: Které pasáže kapitol, či textu mohou být zkráceny nebo odstraněny, má-li vzniknout několikaminutový film nebo filmový trailer? Může být vhodně vybranou sekvencí naveden na stěžejní poselství filmu (Na západní frontě klid, Gallipoli) a z přiloženého úryvku literární předlohy má za úkol doplnit příhodný filmový komentář, monolog nebo dialog.

Technikou několika živých obrazů a jejich fotodokumentace mohou žáci provést vizualizaci vybraného literárního textu. Výsledek po doplnění textu představuje něco na způsob přípravného scénáře. Pouze podle názvu filmu, žánru a prozrazeného tématu (nevyplývá-li z titulu) navrhnou do sešitu plakát. Po shlédnutí traileru, respektive filmu, přehodnotí původní návrh a vytvoří druhou verzi.

Popisem videopauzy filmu zachycujícího známé historické skutečnosti se žák „odrazí“ k zopakování předcházející či následující látky = historických událostí.

Ústní popis videopauzy. Mnohostrannost informací které jsou ve filmu sdělovány také pomocí kulís, pozice osob jejich výbavou lze zachytit pomocí videopauzy na klíčových místech filmu (viz. např. obrazová příloha tohoto textu).

„Zvukový obraz“ představuje zvukový úryvek z filmu bez obrazu. Žáci mají uhádnout místo děje, osobu, události (Rudý baron).

Na téma filmu slovně připomenutého učitelem vytvoří obrazovou koláž ze starých časopisů, tiskem a následnou koláží z internetu.

¹⁶ Doba potřebná k přečtení je delší než stopáž filmu.

Žáci v rámci opakování rozsáhlejšího úseku látky (za ročník), rozdělení do skupin, sestaví žebříček popularity vhodných filmů (dle internetových trailerů), písemně zdůvodní svá rozhodnutí (absence brutality, napětí, efektní scény, výstižné dialogy, dobře vystavěný příběh, humor, originální zápletky...) mluvčí skupiny přednese výsledky.

Pedagog žákům pomocí fotozařízení na PC (běžně JPG) zdokumentuje klíčové scény z filmu (sekvence) a zpřehází. Úkolem je správné seřazení, pracovní popis fixem a sestavení komiksu. – Sestavíme zájmové skupiny, které v kampani propagují nebo napadají zvolený film. Zájmové skupiny: národnostní menšiny a jejich političtí zástupci, filmové studio, svaz filmových autorů, majitelé kin, mladiství fanoušci, učitelé (Na západní frontě klid v meziválečném Německu, Zborov v předmnichovském Československu), zástupci národnostních menšin, církví, představitelé politických stran, rodičovské sdružení. Média s jejichž pomocí je (reklamní) kampaň realizována mohou být minimální (transparenty, plakáty, karikatury, letáky...). Představitelé jednotlivých skupin předvedou svoje mínění před ostatními žáky třídy.

Předložený text alternativně upozorňuje na „klasické téma“ z výuky dějin 20. století, které školáci obvykle sledují „v kině“ i bez našeho přičinění. Zejména „mužská část“ tohoto publika je obvykle fascinována válečnými výjevy a nezdíka vykazuje lepší orientaci v příslušné filmotéce, než sám učitel. Je však schopna odhalit mediální záměry, poselství tvůrců, skrytá nebezpečí jiného druhu? V podstatě pouze bereme na vědomí nejistou hranici, která u žakovského publika zřejmě není dostatečně prozkoumána. Sleduje totiž mladý divák ztvárněné válečné dění bez psychického ohrožení vlastní osoby a spíše by na něj rušivě působilo přerušování filmu, než utrpení lidí na plátně? Nebo jej válečné hrůzy a výjevy násilí traumatizují? Odpovědi na položené otázky budou pravděpodobně komplikované a ani nemohly být stěžejním předmětem úvahy. Podněty zde uvedené však snad podpoří kultivaci žákova historického vědomí nad úroveň pouhého sledování napínavých válečných dějů. Podaná ruka s jejíž pomocí bude pod vedením učitele schopen elementární analýzy poselství díla podle očekávaných výstupů vyučovacího předmětu, průřezových témat, což v konečném důsledku může vést k rozvoji klíčových kompetencí tak, jak to naznačují postupně rozpracovávané požadavky edukační reformy a názory odborníků sdělované učitelské veřejnosti.¹⁷

Summary

The War in the Media

The text gives an alternative viewpoint of the topic of World War One in the teaching of history in primary school – a topic imparted to schoolchildren by the media outside school independently of the teacher, primarily in the form of films. It emphasises the importance of the film media in shaping the child's historical awareness. It also notes the need for developing the child's skills in analysing the media message encoded into war films. It offers methodical support to school teaching with the use of suitable examples, which can help to elucidate this conflict for schoolchildren with details that are not confined exclusively to the front lines, and help them understand contemporary propaganda by depicting the mechanisms it employs.

¹⁷ Srov. Doporučení MŠMT k výuce dějin 20. století, s. 8, 11 apod. <http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-vyuce-dejin-20-stoleti>. Nalezeno 1. 1. 2010; BENEŠ, Z.: Dějiny 20. století jako didaktická i metodická výzva I, II. In: Společenskovědní předměty VII/2007, č. 2, s. 3–7, č. 3, s. 5–7.